

Nowa Huta została ogłoszona Pomnikiem Historii

2023-03-10

3 lutego prezydent Krakowa Jacek Majchrowski odebrał z rąk prezydenta kraju Andrzeja Dudy rozporządzenie ogłaszające „Kraków - zespół architektoniczny i urbanistyczny dzielnicy Nowa Huta” za Pomnik Historii. To finał wieloletnich zabiegów wielu środowisk o docenienie krajobrazu kulturowego tego obszaru i dopełnienie inicjatyw promujących dziedzictwo Nowej Huty. Uznanie roli Nowej Huty w historii Polski pozwoli rozwijać turystykę kulturową, edukację historyczną, ale też otwiera drogę do starań o wpis tej części miasta na Listę Światowego Dziedzictwa.

Uznanie za Pomnik Historii to jedna z form ochrony zabytków w Polsce, którą dotychczas zostało objęte łącznie 123 obiekty i miejsca w kraju, szczególnie cennych dla kultury narodowej. W Krakowie są to: Stare Miasto, Opactwo Benedyktynów w Tyńcu i kopiec Kościuszki, a teraz także zespół architektoniczny i urbanistyczny Nowej Huty.

Podczas uroczystości wręczenia wpisów na listę Pomników Historii prezydent RP Andrzej Duda, dziękując i gratulując wszystkim laureatom (wpis 3 lutego otrzymało dziewięć obiektów), podkreślał rolę troski o zabytki i pamięć historyczną dla teraźniejszości i kształtowania postaw patriotycznych następnymi pokoleniami.

– Pielęgnowanie tych pereł, które bardzo często są zapomniane, ma ogromne znaczenie dla tradycji, z której mamy obowiązek być dumni i mamy obowiązek na niej budować – mówił prezydent Andrzej Duda, podkreślając jednocześnie radość, że wśród obiektów uhonorowanych wpisem znalazła się bliska mu Nowa Huta.

W uroczystości, która 3 lutego odbyła się w Pałacu Prezydenckim, poza prezydentem Krakowa Jackiem Majchrowskim, wzięła udział delegacja złożona z przedstawicieli miasta, służb konserwatorskich, radnych dzielnicowych oraz przedstawicieli instytucji zaangażowanych w starania o umieszczenie Nowej Huty na liście Pomników Historii.

Dokonywany przez prezydenta RP wpis to zarówno prestiż i nobilitacja, jak i zapewnienie wyższej formy ochrony konserwatorskiej oraz otwarcie drogi do starań o uznanie danego zabytku czy miejsca za światowe dziedzictwo. Do wpisu można zgłaszać zabytek nieruchomy o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń.

Nowa Huta należy do miejsc spełniających wszystkie te kryteria, a ponadto dzięki skutecznej ochronie konserwatorskiej, zachowała pierwotną kompozycję przestrzenną, będącą wspólnym dziełem wybitnych twórców: architektów, planistów, architektów krajobrazu, ogrodników.

Rada Miasta Krakowa w 2004 r. podjęła uchwałę kierunkową, a w 2010 r. został przygotowany pierwszy wniosek o uznanie Nowej Huty za Pomnik Historii. Od tego czasu miasto zrealizowało wiele działań skoncentrowanych na trosce o ochronę krajobrazu kulturowego tego obszaru.

– Uznanie Nowej Huty za Pomnik Historii to formalne usankcjonowanie wieloletnich starań społeczności lokalnej, ekspertów oraz wszystkich osób i instytucji, którym zależało na tym, by chronić i informować o wyjątkowości tego kulturowego krajobrazu. My w Krakowie nie mamy

wątpliwości, że Nowa Huta ma szczególne znaczenie dla dziedzictwa, historii i kultury naszego kraju, ze wszystkimi jego wartościami materialnymi i niematerialnymi. Dzielnica tworzy spójny krajobraz kulturowy, będący miejscem ważnych wydarzeń historycznych, terenem z wyjątkową architekturą, miejscem akcji dla ważnych dzieł literackich i filmowych; jest także jedną z najbardziej aktywnych przestrzeni kultury z cenionymi teatrami, galeriami sztuki, alternatywnymi festiwalami. Uhonorowanie Nowej Huty wpisem na listę Pomników Historii traktuję jako ważny gest, pozwalający opowiadać o dzielnicy w kontekście historii polskiej i światowej – mówi prezydent Krakowa Jacek Majchrowski.

Krajobraz kulturowy Nowej Huty

Nowa Huta to zarówno charakterystyczna architektura i unikatowa siatka urbanistyczna, jak i dobrze zachowane obiekty, z których wiele utrzymało pierwotne funkcje użytkowe. To dziś największa z dzielnic Krakowa, uchodzi za jedną z najbardziej zielonych i najbardziej przyjaznych dla mieszkańców, wpisując się w popularne obecnie koncepcje miasta piętnastominutowego.

Często opisuje się tę część Krakowa tylko przez pryzmat socrealistycznego stylu architektonicznego, w jakim w zasadniczej formie została wybudowana i komunistycznego eksperymentu społecznego, jakim było sprowadzenie i osiedlenie młodych ludzi, w znacznej mierze wyrwanych z tradycyjnych, wiejskich środowisk Polski południowej. Z jednej strony socjalistyczne miasto, wizytówka komunistycznego systemu w Polsce, a z drugiej w latach 80. XX w. bastion opozycji i ruchów antykomunistycznych w Krakowie.

Warto jednak pamiętać, że dziedzictwo kulturowe Nowej Huty sięga znacznie wcześniejszego okresu. Przykładem może być osiedle Wandy, powstałe w Mogile, nieopodal najcenniejszej pamiątki czasów przedhistorycznych – kopca Wandy z ok. VII-VIII w. n.e. Mit o bohaterskiej Wandzie jest jedną z najstarszych polskich legend, inspiracją wielu dzieł literackich, muzycznych, malarskich. Uwiecznił ją pomnikiem posadowionym na szczycie kopca Jan Matejko, który w pobliżu miał dworek. Tuż obok znajduje się dziewiętnastowieczny cmentarz z grobami m.in. cystersów z opactwa w Mogile i mogiłskich włościan, a także kwatera wojenna z okresu I wojny światowej.

Ochrona dziedzictwa

W trosce o ochronę dziedzictwa Nowej Huty w 2004 r. układ urbanistyczny dzielnicy został wpisany do rejestru zabytków, a Rada Miasta Krakowa podjęła uchwałę kierunkową. W 2010 r. został przygotowany pierwszy wniosek o uznanie centrum Nowej Huty za Pomnik Historii. Odbyły się wówczas konieczne wizyty studyjne, złożono odpowiednią dokumentację.

W 2013 r. centrum Nowej Huty zostało objęte planem miejscowym, który chroni wszystkie

elementy kształtujące urbanistykę dzielnicy. W wytycznych do planu Miejski Konserwator Zabytków szczególny nacisk położył na ochronę gabarytów, rozplanowania ulic i placów, wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych, zieleni komponowanej, a także wprowadził regulacje dotyczące informacji wizualnej (reklamy, szyldy) czy małej architektury.

W 2014 r. miasto podjęło starania o utworzenie w Nowej Hucie parku kulturowego. Diagnozę i wytyczne w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu dzielnicy stworzyli członkowie zespołu projektowego z Politechniki Krakowskiej, pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Myczkowskiego. W 2020 r. obszar Parku Kulturowego Nowa Huta objął 376 hektarów, w tym między innymi: wpisany do rejestru zabytków układ urbanistyczny Nowej Huty, postmodernistyczne os. Centrum E, tereny wokół Zalewu Nowohuckiego i Nowohuckiego Centrum Kultury, część dawnej wsi Krzesławice wraz z posiadłością dworską, należącą niegdyś m.in. do Hugona Kołłątaja i Jana Matejki, a także gotycki drewniany kościół św. Bartłomieja z XV w.

Inwestycje i inicjatywy kulturalne

Obok działań miasta skoncentrowanych na ochronie dziedzictwa, w dzielnicy rozwija się działalność kulturalna, realizowane są też inwestycje. Wśród ważniejszych inicjatyw warto wymienić, między innymi, adaptację budynków dawnych warsztatów szkolnych na potrzeby Teatru Łąźnia Nowa, powstanie Domu Utopii – Międzynarodowego Centrum Empatii, rewitalizację budynku ARTzony i utworzenie Galerii Huta Sztuki w Ośrodku Kultury im. C.K. Norwida czy remont Teatru Ludowego. Przy tym teatrze, w historycznej Stalarni, powstaje nowy kompleks, z przeznaczeniem na cele kulturalne, publiczne i społeczne. Od kilku lat prowadzona jest też sukcesywna odnowa Nowohuckiego Centrum Kultury i jego otoczenia.

Trwają również prace nad utworzeniem parku edukacyjnego „Branice”, ze skansenem prezentującym zabudowę drewnianą Krakowa i okolic (realizowane przez spółkę Kraków Nowa Huta Przyszłości SA), sukcesywnie odnawiane są też neony Nowej Huty.

Huczne obchody 70-lecia Nowej Huty (2019 r.), obok kampanii informacyjno-promocyjnej, zaowocowały także projektami infrastrukturalnymi, takimi jak plan remontu dawnego kina Światowid na potrzeby Muzeum Nowej Huty. A w ramach projektu „Aleja Róż na nowo”, przygotowanego w budżecie obywatelskim (edycja 2019), przewidziano wizualny powrót alei do czasów sprzed przebudowy w latach 70. ubiegłego wieku. Warto też wspomnieć o działalności Nowohuckiego Laboratorium Dziedzictwa, zajmującego się dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym wschodniej części Krakowa, które powstało w Ośrodku Kultury im. C.K. Norwida.

Nowa Huta pomnikiem historii

Pierwsze próby uznania Nowej Huty za pomnik historii, w których wniosek w dużej mierze opierał się na obszarze tzw. starej Nowej Huty, nie zakończyły się sukcesem. Starając się ponownie o wpis, w konsultacji z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, poszerzono kontekst z odwołaniem do kategorii krajobrazu kulturowego. Znaczące zmiany w tym obszarze nastąpiły w wyniku opisanych, różnorodnych działań, zwłaszcza ochronnych, zrealizowanych od czasu przygotowania pierwszej wersji wniosku.

W dokumencie złożonym w 2022 r., oprócz wskazania na wyjątkową architekturę nowohuckiego centrum, zostały uwzględnione także związane z dzielnicą wydarzenia, m.in. narodziny ruchu solidarnościowego, działalność opozycyjna w PRL, znaczenie dzieł literackich i filmowych, polityka kulturalna, prace rewaloryzacyjne, wprowadzone formy ochrony, zaangażowanie społeczności lokalnej. Za przygotowanie uaktualnionej wersji wniosku odpowiadał dyrektor Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida dr Jarosław Kłaś. Wniosek posłużył do opracowania dokumentacji przez Narodowy Instytut Dziedzictwa – zajmował się tym zespół pod kierunkiem dyrektorki NID, dr hab. Katarzyny Zalasińskiej.

– Uznanie „Krakowa - zespołu architektonicznego i urbanistycznego dzielnicy Nowa Huta” za Pomnik Historii to zwieńczenie wspólnych starań mieszkańców, władz miasta i specjalistów zajmujących się zabytkami. Mam szczególną satysfakcję i wdzięczność dla wszystkich środowisk i osób zaangażowanych w proces wpisu Nowej Huty na listę Pomników Historii. Byli to lokalni aktywiści miejscy, pracownicy instytucji kultury, radni dzielnicowi, zaangażowani konserwatorzy, pracownicy zespołu parków kulturowych, ale także przedstawiciele spółdzielni, wspólnot mieszkańców, kończąc na ekspertach Narodowego Instytutu Dziedzictwa. To nasz wspólny sukces – podkreśla Robert Piaskowski, pełnomocnik prezydenta Krakowa ds. kultury, który od 2019 r. koordynował starania miasta o uznanie Nowej Huty za Pomnik Historii – Niech ten prestiżowy tytuł przynosi rozwój dzielnicy, wzmacnia jej tożsamość, ale i atrakcyjność dla turystyki kulturowej i inwestycji społecznych.

Uznanie Nowej Huty za Pomnik Historii może w przyszłości utorować drogę do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jest ważnym uzupełnieniem procesu ochrony obszaru. Ma wartość promocyjną, edukacyjną i informacyjną.